

ANDRES ALBERDI GOROSTIAGA

Euskaltzaindian sartzea

Getaria, 2023-XI-25

ALBERDI GOROSTIAGA, Andres
Euskaltzain osoa

Arauen itsasoan barna. Araua al da dena?

Agurra

Euskaltzainburu jauna, Getariako alkate jauna eta agintariok, euskaltzain-kideok, senide maiteok, lagunok, herritarrok: eguerdi on digula guztioi eta mila esker gaur gurekin izateagatik.

Zin dagizuet. Ametsik ederrenean ere inoiz ez zitzaidan agertu gaur eguerdiko imajina hau. Ederra da benetan, baina momentu estua da niretzat, eta ea asmatzen dudana ezer fundamentuzkorik harilkatzen.

Pentsatu nahi dut, nire merezimendu pertsonalak baino areago, nire izenean, eskoletako maisu-andereñoen eguneroko afana eta lana saritzen direla izendapen honekin. Hala nahi nuke behintzat, ekitaldi eder hau gehiegizko aitortza baita nire merezimendu ahulentzat.

Aitor dezadan zalantza eta kezka asko izan ditudala hitzaldi hau prestatzen, batez ere nori zuzendu behar natzaion irudikatu ezinik. «Arrain nahastua» baitzaudete hemen: sarean antxoak, sardinak, txitxarroak, berdelak... nola, halatsu hemen euskaltzainak, politikariak, idazleak, arotzak, arrantzaleak..., denok nahasian. Nori hitz egin behar diot? Nola iritsiko naiz ondoen zuen buru-bihotzetara?

Bestalde, nirearen aurretik ospatu diren hitzaldietan hiru «poetandre» bikain aritu dira (Miren Agur Meabe, Castillo Suárez eta Itxaro Borda), eta hitzaren ederraren langa hain utzi dute goian, ezen beldur naizen ez naizela gauza izango haien hitz-dotoreziaren arrastoari segida emateko.

Ekitaldia Getarian ari gara egiten, baina horretan ere izan dut zalantza: non egin nire sarrera-hitzaldi hau, hemen Getarian ala Elgoibarren? Neure burua getariartzat aitortu arren edonon, ez ditut alferrik eman izitzako 50 urte Debabarreneko herri kuttun horretan, eta gainera han mamitu dut nire kasik 40 urteko irakasle-lan guztia; han egindakoaren ondorioa da neurri handi batean gaur hemen egotea.

Sarreratxo hau bukatzeko, esan behar dizuet jende askoren zordun naizela. Alboan izan zaituztedan lankideok falta izan bazintuztet, nekez asmatuko nuen esku artekoak taxuz burutzen. Beraz, eguneroko ekinean gaiak eta lanak nirekin eztabaidatzeko adeitasuna izan duzuen eta oraindik ere duzuen lankideoi esker onik handiena adierazi nahi dizuet.

Ezin ahaztu etxeko hurbilekoenak ere, paper artean pergamino-aurpegia jartzen ari zaidala gogorarazten didazuen horiek. Bihoakizue zuei ere nire eskerrik bihozkor eta maitekorrena nirekin izan duzuen pazientziagatik; zuek, Mari Jose, Uxue eta Antton. Eta ezin aipatu gabe utzi bilobak ere: hemen zaudeten Lur eta Xan, eta Kopenhage aldean dauden Anuk eta Kai.

Eta zuei ere, entzuleoi, eskerrik asko gaur eta hemen eskaini didazuen aukera paregabe honengatik, eta natorren harira.

Euskaltzainen aipamena

Andoni Sagarna. Euskaltzaindiaren araudiak agintzen du, euskaltzain berriaren egiteko bat, ordezkatzan duen euskaltzaina gogoratzea dela; haren aipu edo/eta oroitzapena egitea, alegia. Honela dio hitzez hitz: «Sarrera-hitzaldia hautatuak berak nahi duen gai batez izan daiteke, baina betiere euskaltzain zaharraren —zeinen ondorengo sartzen baita— aipu edo oroitzapena egiten duela». Aipu eta oroitzapena.

Euskaltzain «zaharra», dakizuenez, gaurko honetan, Andoni Sagarna dugu, euskaltzain emeritu iaztik, 75 urte bete zituenetik.

Aipu edo oroitzapena zioz araudiak, Andoni. «Oroitzapenik» ez diat egingo oraindik, hemen hago-eta; «aipua» bai, gustura eta goresmenarekin gainera, errespetua, esker ona eta miresmena besterik ez ditiat-eta hirekiko. 26. aulkia¹ elkarrekin partekatuko diagu etorkizunean. Ez diat dudarik oraindik ere hireak urte oparoak izango direla. Hala opa diat.

Memoriak huts egiten ez badit, 2015eko urtarrilean ezagutu nuen aurrez aurre Andoni Sagarna, Bilbon, Plaza Barriko egoitzan. Irudia argi daukat gogoan: nola hurbildu zitzaidan irribarretsu, nola luzatu zidan bostekoa, eta esan zidan, «Hi Alberdi haiz inondik ere!». Harritu egin nintzen ezin ulerturik nolatan ezagutzen ninduen... Nik bera bai, bera gizon ezaguna baitzen euskalarien artean, baina berak ni? Berak leundu zidan harridura: ikaskide izana zuen nire anaia Arrasateko

¹ Azken orduko azalpen bat behar du aulkien numerazio-kontuak: 2024ko urtarrilaren 26ko Osoko Bilkurak erabaki zuen doitze bat komeni zela aulkien numerazioan, eta, 26. aulkia zegokionez, hura hemendik aurrera 7. aulkia izango dela.

Eskola Politeknikoan, eta, anaia eta ni bi ur-tantaren pareko izaki, ez omen zuen dudarik egin ni Alberdi nintzela. Laster lerratu zen nahi zuenera: ez omen zetorren bat nik *Oinarrizko Gramatikan* nioen gauza batekin:

**Hobeago* forma ez-gramatikaltzat jotzen omen nuen nik (esaterako, **Bizitza hobeago baten itxaropena* esaldia txartzat ematen omen nuen, eta esaten, *Bizitza hobe baten itxaropena* behar zuela. Ezetz berak, ez zela hala; erabilera nagusia nik nioena izanik ere, *hobeago* forma aspalditik erabili zela tradizioan eta ez zela baztertzekoa.

Asko estimatu nion zuzenketa. Ulertarazi zidan gramatikaren gainetik zegoela askotan usadioa; gramatikak ez duela zertan beti hizkuntza moldatzen ibilirik, gramatikaren egitekoa hizkuntza esplikatzea dela, eta ez hari parapeto eta lubakiak jartzen ibiltzea.

Urte asko daramatza Andonik Euskaltzaindian lanean, baina ez diozue bere emanari neurri zehatza hartuko; izan ere, ez du bere buruaren afanik jotzeko tentaziorik sekula sentitu.

1987an izendatu zuten euskaltzain urgazle, eta 2006an euskaltzain oso. Industria-ingeniaria da karreraz, eta ibilbide oparoa egin du euskalgintzan. Besteak beste, Elhuyarren, UZEIn, Elkarren, Udako Euskal Unibertsitatean eta Euskararen Aholku Batzordean. Hizkuntzaren teknologiaz sarri idatzitakoa da euskarazko hedabide askotan. Irakasle ere aritu izan da.

Euskaltzaindiko egitekoei dagokienez, Iker sailburua izana da eta baita Gipuzkoako ordezkaria ere. Arlo akademikoan, Bergarako Biltzarrerako (1978) txostena prestatu ondoren, bereziki hiztegi gintzan (LEF, EBBS, *Lexikoaren Behatokia*, *Hiztegi Batua*) eta informazioaren eta komunikazioaren teknologien alorrean aritu da. Gaur egun, Euskaltzaindiaren Hiztegia Batzorde Ahaldunduaren burua da, *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* zuzendaria eta Euskaltzaindiaren IKT Batzordearen burua. Badu emana, beraz.

Urte luzez elkarrekin lanean feru segi dezagula opa diat bihotzez, Andoni, eta horretan luzaro elkar ikusteko parada izan dezagula, jakina.

Arauk horretara behartzen ez banau ere, beste izen batzuk ere aipatu nahi ditut. Alde batetik, eskualdeko euskaltzainak, eta bestetik eta bereziki, bi getariar.

Eskualdeko euskaltzainak. Alde batetik, hildakoak daude, eta horien artean sona handiko idazleak antzeman ditzakegu:

- Bonifazio Etxegarai legegizon zumaiarra (1878-1956). Euskaltzain osoa.
- Julene Azpeitia idazle eta irakasle zumaiarra (1888-1980). Euskaltzain ohorezkoa.
- Salvatore Mitxelena zarautzar olerkari handia (1919-1965). Euskaltzain urgazlea.
- Karmele Esnal idazle eta irakasle oriotarra (1932-2012). Euskaltzain ohorezkoa.

Bestetik, gaur egungo euskaltzainak. Hementxe ditugu batzuk gure artean, eta horien artean ere sona eta itzal handikoak ditugu batzuk:

- Iñaki Beobide (Zumaia, 1934). Euskaltzain urgazlea.
- Antonio Campos (Orio, 1942). Euskaltzain ohorezkoa.
- Anjel Lertxundi (Orioko zarautzarra, 1948). Euskaltzain ohorezkoa.
- Andoni Egaña (Zarautz, 1961). Euskaltzain urgazlea.

Bi getariar. Bailarakoen artean baditugu bi getariar ere, eta horiei aparteko aipua dagokie. Getariako sonako pertsonez aritzean, ia beti, itsasgizonak, jostunak, kantariak, sukaldariak... aipatzen dira irrati-telebistetan, paperetan, liburuetan. Une hau aprobeztatu nahi dut, gogora ekartzeko euskaltzainak ere badituela Getariak, eta horiek goratu nahi ditut hemen, beren isilean euskal letretan egin duten ekarpena gorestek eta aldarrikatzeko. Mikel Lasaz eta Kaxildo Alkortaz ari naiz.

Mikel Lasa «Alegrianekua»

Paperek diote Mikel Donostian jaio zela orain dela 85 urte, baina getariartzat dugu getariarrok. Hementxe da gaur gurekin.

Bere ibili literarioan, *Egan*, *Olerti*, *Yakin*, *Zeruko Argia*, *Zabalik* eta *Literatur Gazeta*

aldizkarietan eman zituen argitara bere lanak. Amaia Lasa arrebaren poemekin batera argitaratutako *Poema liburua* izeneko liburuarekin egin zen ezagun literatura-munduan.

Mikelen olerkigintzak berrikuntza nabarmena ekarri zuen euskal poesiara: garaiko olerki sozialetik aparte (Arestik errepresentatzen zuen hartatik aparte, alegia), Europako joerei ireki eta Jean Paul Sartre erreferentzia zuen existentzialismoan oinarritutako poetikara jo zuen.

Itzulpen-lanak ere baditu; besteak beste, egile hauen obra batzuenak: Alfonso Sastre, Michel Tournier eta Arthur Rimbaudenak. Mikelena da *Nobela berria Hego Ameriketara* (1972) saiakera ere.

Euskaltzain urgazlea da 1965etik aurrera, 27 urte zituenetik alegia. Eta Akademiako batzordeetan aritua da. Alfabetatzea Batzordean lehenik (1966an sortua eta zenbait urtez) eta EEBSen (Egungo Euskararen Bilketa Sistemakoa) gero (1987-1993).

Kaxildo Alkorta «Kaxildonekua»

Duela bi urte hil zitzaigun Kaxildo. Askotan egoten ginen elkarrekin, sarri etortzen baitzen anaia Joxe Mariren ardura hartzera. 80 urte egin berriak izango zituen egun, bizi izatera. Bizi-bizi daukat oraindik, zendu baino bizpahiru hilabete lehenago harekin izan nuen berriketaldia: *leamostu* arrain-izenaren nondik norakoaz aritu ginen.

Getarian jaioa, Filosofian lizentziaduna eta itzultzailea. Jarduera profesionalari dagokionez, IVAPeko itzultzailea izan zen erretiroa hartu arte. Mendebalde Kultur Alkartearen burua izan zen urte askoan. Lehenagotik, 2001. urtetik gora, aritu zen lanean Euskaltzaindiaren Euskalkien Lantaldean. Euskaltzain urgazle izendatu zuten 2013an.

Itzulpen-lan batzuk badituen arren, ezagunagoa da autore den zenbait libururengatik. Ezagunenak agian, *Giza zirriborroa* (1972) eta elkarlanean eginiko *Egokitasuna hizkuntzaren erabileran* (2004) eta *Kirola gogoan* (2013) zituen.

Eta honenbestez, sar gaitezen gaurko gaian...

Arauen itsasoan barna. Araua al da dena?

Sarrera

«Etxe blokeen arteko banku berdean itxaroten diet lagunei aitag ez diezaien interfonotik euskaraz gaizki egiteagatik kargu hartu. Gramatika du aitag ezinegonari aurre egiteko modua, araua zaintzea du ofizio, seguru sentitzen da “sintagmaren” barruan». Hala ageri naiz definitua alabaren liburuetakoa batean, eta badakit irudizko aita hori ez dela hain alegiazkoa...

Euskaltzaindiak ere antzera jokatu zuen nire hautagaitzaren berri hedabideetan ematean: hizkuntzalaria omen naiz...

Predestinaturik bezala nago, beraz; eta gaurkoaren moduko testuinguruan, ez da harritzekoa, gaia nork bere eremura eramatea, norberaren esperientzia delako ondoen ezagutzen duena. Hartara, bada, utzidazue zuen aurrean hizkuntzalaritzako gogoeta batzuk egiten.

Urte askoan irakaskuntzan eta testugintzan bildutako pentsamenduak, asmoak, bizikizunak, itxaropenak, aukerak, ilusioak, frustrazioak..., edukiontzi ireki batean sartu ditut hitzaldi hau prestatzean. Eta bete-beteko askatasunez egin dut, inolako muturreko edo bridarik izan gabe, ongi jakinik, betiere, erretratu osatugabe eta partzial bat zirriborratuko dudala. Eta testu-bildumetan eta antologietan maiz gertatzen den bezala, absentziak presentziak baino esanguratsuagoak izan daitezkeela...

Bi partetan banatu dut nire gaurko hitzaldia, bi zatiren batura da:

I) Lehenbizikoa historia da, historia objektiboa eta historia pertsonala nahasian, gai honetan, beste askotan bezala, ez baita debaldekia izaten norberaren biografia. Atzera eraman nahi zaituztet denboran, gaurkoari testuinguru bete emateko.

II) Bigarrenak iragana eta etorkizuna lotu nahi ditu. Zenbait araugairen demanda, eskaria edo aldarrikapenarekin batera, euskararen eta arauen gaineko kezka eta gogoeten zertzelada batzuk plazaratu nahi ditut denon hausnarketarako.

I. PARTEA

Eta honela hasi zen historia: Ibilian egindakoak

Filmetan eta nobeletan bezala, egin dezagun atzera salto (*flashback* esango lioke horri literaturako irakasleak). Getarian gaudenez, lehen parte honetan, itsas zeharkaldi bat egitera gonbidatu nahi zaituztet, eta portu jakin batzuetara eramán, haietan lehorreratu eta haietan gertatuak ikusiz, zuetako gehienok ere bizi izan dituzuen antzeko esperientziak biziberritu ditzazuen nirekin batera. Sei tokitan hartuko dugu portu. Sar gaitezen, bada, ontzian, aska dezagun txikota eta jar gaitezen ateko bandan.

LEHEN PORTUA: **Getaria**

Getariarekiko nire erreferentzia ia guztiek haurtzarora eramaten naute. Getariako umetako garai hura presente ikusten dut geroko nire ibilbide guztian... Garai zoriontsua izan zen seinale, nonbait!

Eta euskararen unibertsoa ageri zait nondik-nahi hartaz gogoratzean; izan ere, modu naturalean bizi genuen Getarian euskara. Eta euskara bizi-bizia, espontaneoá, trabarik gabea genuen ezpainenetan.

Nire belarrietan, eta pentsatzen dut berdin gertatuko zaiela nire adineko getariarrei, oihartzun aparta sortzen dute oraindik ere, esaterako, hitz hauek: *tangarta, kulubixa, katxopa, tántola, zírringilo, lohior, txókorro, anklaiako...* Antzeko oihartzuna pertsona-izen hauek ere: *Hipolito, Leokadio, Eulogio, Gorgonio, Eutimio, Xeledonio, Prontxio, Toribio...*, edo *Sekundina, Leona, Genoveva, Fidela, Plaxida...*; edo leku-izen hauek: *Katxapo, Antxirri, Praileburu, Artzape, Piepia, Pistona, Katrapona, Txori-tonpe...* Oroitzapenen kutxa irekitzen dute nigan durundi apartekoa duten hitz eta izen horiek. Getariarrok dakizuenez, hitz eta izen horietako asko hartu ditut gerora hizpide *Artzape* aldizkariko orrietan.

Bada, testuinguru euskaldun horretan hasi nintzen euskararen arauen neure balio-mapa pertsonala eraikitzen. Zazpi-zortzi urteko mutil koxkorra artean, ordukoa dut oroitzapenean iltzaturik lehenengo gramatika-ikasbidea.

Sakristian egin nuen topo orduan Getarian apaiz zegoen eta zoritxarrez joan den igandean hil zen Mikel Zuazabeitia estimatuarekin; solfeoa ematen zigun han.

Norbaitengatik egin zidan galde Mikelek, ea ikusi al nuen edo. Nik erantzun: «Ez, ez diot ikusi». «Zer ez diok ikusi?», hark. Ez nuen ulertu Mikelen ziria. Segituan argitu zidan, ordea, aldea: esan zidan, gauza bat zela «norbait ikustea» ('ikusi dut') eta beste gauza bat, »norbaiti zerbait ikustea« ('ikusi diot').

Nire buruko arauen mapan pasadizo horrek osatu zuen nigan gramatikako lehen lezioa, **lehen «araua»**. Esan dut: modu espontaneoan egiten genuen hitz Getarian, baina ez genekien euskarak ere bazuela gramatika bat, bazituela arauak. Laprastada gehiago ere egingo genituen, seguru, baina ez naiz gogoratzen. Ez dut uste, hala ere, gaurko getariar askoren ahotan entzuten diren *etorri lai; ondo labil, e?; jun laiela* eta antzekoak erabiltzen genituenik.

BIGARREN PORTUA: **Seminarioa**

Duela 60 urte pasatxoko kontuak dira lehenak, Saturrarangoak; geroagokoak Donostiakoak. 11 urte egin nituen seminarioan, baina ez dut sekula horren damurik izan. Alderantziz: «zorte» hitza da erabili beharko nukeena, zeren frankismoaren gordinean bizi izan arren eta guztiz egoera diglosikoan izanik ere, euskal komunitate bateko partaide sentiarazi baikintuzten han. Abaro zabala eta segurua izan zen guretzat seminarioa.

Euskaraz oso gazterik alfabetatzeko parada izan genuen Saturraranen. Hantxe hasi ginen euskaraz idazten ere: gogoratzen naiz nola animatzen gintuzten eskutitzak euskaraz idatz genitzan...

Eta euskarazko irakasle guztiz egoki batekin egin genuen topo han, ni 11 urteko mutil-kozkorra artean: Joan Mari Lekuonarekin. Ez zen idazle ezaguna oraindik, ez eta euskaltzain ere, baina jakin zuen guregan euskararen aldeko barne-grina ernetzen. Bide-erakusle aparta izan zen guretzat.

Gogoan dut Jose Zabala-Aranaren *Gramática Vasca* genuela ikasliburua. Joan Marirentzat, ordea, liburua aitzakia zen; Lekuonari ez zitzaion gramatika interesatzen berariaz, gu euskararen arimara arrimatzea baizik. Eta kantuen eta bertsoen bidez lortu zuen gu euskararen jabe egitea. Ez dago modu egokiagorik hizkuntza baten prosodia, sintaxia, esapideak... ikasteko.

Gordeta daukat oraindik kantu eta bertso haiek jasotzen zituen liburuxka hura:

Euskal kantak du izenburua, eta pozez ikusi dut Euskaltzaindiak argitaraturikoa dela 1960an. Handik ikasi genituen, besteak beste, Pedro Mari Otañoren *Mutil koskor bat* ezaguna; eta Antonio Urbietak bere anaia «Kaskazuri» bertsolariari Ameriketatik bidali zizkion bertsoak, *Nire sentimendua* tituluarekin; eta Bilintxen *Loriak udan ihintza bezala*; eta Joan Bautista Elizanbururen *Ikusten duzu goizean*; eta 1935eko Bertsolari Txapelketako Txirritaren *Laurogei urte gainean* ditut, etab.

Nire buruko arauen mapan horixe izan zen bigarren lezioa, **bigarren «araua»**: hizkuntza bat ondo ikasteko, hizkuntza horren arimara iritsi beharra dago, eta arima hori herri-literaturan dago batik bat.

Zorteko izan ginen Donostiako seminarioan ere. Frankismo beltzean oraindik, baina euskal giroa nagusitzen zihoan garaia zen.

Donostian nintzen 1968an, 18 urteko gaztea nintzela artean. Hantxe harrapatu ninduen Frantziako 68ko Maiatzeko haizeak, eta ikasle frantses gazte haien oihartzuna ozen iritsi zen seminariora. Seminarista-andana izan zen garaitsu horretan ETaren uberara bildu zena ere... Urte horretantxe izan zen Arantzazuko Biltzararekin euskara batuaren lehen zantzuak hasi zirenekoa ere; orduantxe izan genuen, esaterako, Mitxelenaren «Ortografia. Ze batasunen bila gabiltzan» opuskuluaren berri. Hurrengo urteetan, oinarrizko liburuak izan ziren guretzat, besteak beste, hauek²:

- *Batasunaren kutxa* (1970).
- Villasanteren *Hacia la lengua literaria común* (1970) eta *La declinación del vasco literario común* (1972).
- Txillardegiaren *Sustrai bila* (1970).
- Patxi Altunaren *Euskal aditza. Batua?... Baturakoa* (1971).

Letretarako zaletasuna ez da berez etortzen, giro egoki bat behar da horretarako. Seminarioa likido amniotiko egokia gertatu zen garai horretan. Horren isla da bost-sei urteko adin-diferentziarekin zenbat eta nolako idazle-multzo bikaina hasi zen loratzen seminarioan. Egin kontu; hauek besteak beste: Anjel Lertxundi,

² Aipagarria da, Joan Mari Lekuonarekin erabilera handia eman geniola Luis Villasanteren *Historia de la literatura vasca* (1961) liburuari ere. Oso gazte ginela izan genuen irekia euskal literaturarako leihoa.

Luis Haranburu-Altuna, Joxantonio Ormazabal zena, Josean Agirre, Joxe Austin Arrieta, Juan Martin Elexpuru, Juan Kruz Igerabide...

HIRUGARREN PORTUA: **Elgoibar**

1973ko ikasturte hasieran, duela 50 urte, iritsi nintzen Elgoibarrera, ikastolara hain juxtu. Hezkuntza-sistema ez zen gaurkoa bezalakoa. Ikasturte hartan EGBko 6. mailan hastekoak ziren 11-12 urteko 26 neska-mutikoren tutoretza eman zidaten, eta irakatsi behar nituen ikasgaiak Euskara eta Gizarte Zientziak ziren.

Josita daukat memorian nola lehen eskola-egunean mutiko batek esan zidan: «Andres, ingurrazti *itxian ahiztu jata*». Ez nion ulertu. «Zer esan duk?», nik; hark erantzun: «Ingurrazti *itxian ahiztu jatala*». Ez nion lehenengoan baino gehiago ulertu.

«Ingurrazti»³ hitza egin zitzaidan guztiz ezezaguna. «Zer esan nahi du “ingurrazti” hitzak?», galdetu behar izan nion. Haren bueltakoa izan zen etsigarriena: «A ze maisua etorri zaigun! “Ingurrazti” hitzak zer esan nahi duen ere ez daki!».

Ohikoak ziren garai hartan, ikastola hasiberri haietan aranisten gurdiko hitzak: *ingurrazti*, *axot...*; *izki*, *ludi*, *margo*, *berebil*... Gutxi-asko, zorionez, garbizalekeriak ereindako hitz horietako gehienak zirkulaziotik kanpo geratu dira. Beste lezio bat ikasi nuen hantxe, **hirugarren «arau»** bat: garbizalekeriak ez ginderamatzala inora.

Hutsaren hurrengoa zen euskarazko ikasmateriala. Gaztelaniazko liburuak erabiltzen genituen helduleku, eta irakasleok paraturiko orri multikopiatuak. Bizi-bizi daukat oraindik begi-ninietan gure eskuetara iritsi zen garai hartako euskarazko lehen eskola-liburu garaikidea: Juan Antonio Letamendiaren *Euskera 6* liburua, 1975ean argitaratua. Urre gorria, guretzat. Gerora, *Saioka* liburuak etorri ziren, eta beste batzuk.

Poliki-poliki iritsi ziren gure eskuetara Euskaltzaindiaren lehen erabaki eta argitalpenak ere:

- *Hilabeteen izenak* (1971).
- *Filateli hiztegia* (1973).

³ «Ingurrazti» hitzak ‘koaderno’ esan nahi du.

- *Merkatalgo izendegia* (1974).
- *Zortzi urte arteko ikastola hiztegia* (1975).
- *Matematika hiztegia* (1978).
- *H letraren ortografi arauak* (1979).

Ezin aipatu gabe utzi Xabier Kintanaren *Hiztegi Modernoa* (1977) ere. Diapositibako argazkiak ondo erakusten du zein maskalduak dituen orriak...⁴

Antzeko prozesua ibili genuen Elgoibarko institutuan ere. Bigarren mailako hezkuntzaz ari gara jada; ordurako 1980. urtea. Euskararen itzala gauza ezereza zen maila horretako eskoletan.

Eskerrak eskueran genituen gau-eskoletako euskalduntze-alfabetatze jardunean erabiltzen ziren ikasmaterialak! Besteak beste, Patxi Altunaren *Euskera*, hire laguna I eta II (1967, 1969), eta *Euskalduntzen* I, II, III (1972-73), eta *Alfabetatzen* (1975), Bizkaiko Alfabetatze Batzordeak paratuak.

Egoera badaezpadako horrek geure kasa alfabetatzera eraman gintuen: D titulua, 1974an; B titulua, 1975ean. Ondo gogoan dut geure burua alfabetatze horretan berriz ere maisu ezin baliotsuagoak izan zirela guretzat Txillardegiren, Luis Villasanteren eta Patxi Altunaren liburuak, eta halaxe aitortzen dut hemen esker onez eta atsegin handiz⁵.

LAUGARREN PORTUA: **Testugintza**

Askotan tokatzen zaigu, aditu izan gabe, aitzindari izan behar izatea, ezagutzen ez ditugun itsasoetan nabigatu behar izatea. Halaxe gu orduan testugintzan.

Beharrak eraginda hasi ginen testugintzan. Ez zegoen euskarazko testulibururik Bigarren Hezkuntzan, ez euskara irakastekorik, ez beste inolako ikasgairik. Elkar Argitaletxeak utzitako idazmakina batekin hasi ginen testugintzan 1985ean.

⁴ Getariako ekitaldian, sarrera-hitzaldia irakurtzearekin batera, 45 diapositiba ere erakutsi ziren pantailan.

⁵ Batzuk aipatzen jarrita, hauexek, esaterako: Luis Villasanteren *Palabras vascas compuestas y derivadas* (1974), *Sintaxis de la oración compuesta* (1976), *Estudios de sintaxis vasca* (1978); Txillardegiren *Euskara batua zertan den* (1973), *Oinarri bila* (1977), etab.

Bost ginen, eta bidezkoa da beste lauren izenak aipatzea, adiskidetasunez, esker onez eta merezimenduz aipatu ere. Hementxe entzuleen artean ditugu hiru (Angel Ugarteburu, Iñaxio Garmendia eta Luis Villasante zenaren iloba Myriam Villasante). Laugarrena jada ez da gurekin. Heriok eraman zuen duela lau urte denok bihotzez estimatzen genuen Markos Balentziaga. Haren alarguna eta semea ditugu hemen gurekin. Arauekin ez dauka zerikusirik, baina hementxe tokatzen zait aipatzea laugarren lezioa, **laugarren «araua»**: talde-lanaren balioa.

Lege-erreforma bakoitzeko eraberritu behar izaten genituen euskara eta euskal literaturako gure ikasliburu horiek. Horretan jardun genuen 20 urtean, 2005ean azkenekoa kaleratu genuen arte. Uzta ugaria izan zen, eta ona, itxura denez, oraindik ere erabiltzen baitituzte liburu horiek Bigarren Hezkuntzako institutu eta ikastola batzuetan!

Garbi genuen egitekoa: irakasle asko zen euskararen arloan hasiberria zena —asko euskararen ezagutza justu-justuarekin erdi moldatzen zena—, apunte ziztrin batzuk zirriborratzeko ere gai ez zena, eta geure buruari galdetzen genion: zalantzan eta noraezan baldin badabil irakaslea, nondik eta nola sortuko da euskaraz ondo dakien ikaslerik?

Berriro ere Txillardegi, Villasante eta Altunaren liburuak begien aurrean⁶. Baina urri geratzen hasi zitzaizkigun programazioak betetzeko. Eskerrak hizkuntzalari-uzta berria bazetorren! Patxi Goenagaren *Gramatika bideetan* (1978); Adolfo Arejitaren *Euskal joskera* (1982), etab. Funtsezkoa izan zen, orobat, Euskaltzaindiaren *Euskal gramatika. Lehen urratsak* (EGLU) egitasmoa, 1985ean bere lehen gramatika deskribatzailea kaleratu zuenetik.

BOSGARREN PORTUA: **EIMA**

Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza Saileko Euskara Zerbitzuak 1982. urtetik hona abian duen lan-programa da EIMA⁷, eta, helburuen artean, euskal ikasmateriala bultzatzea eta horren hizkuntza-kalitatea zaintzea ditu. Programak aparteko aita pontekoa zuen orduan, Mikel Zalbide euskaltzaina, eta haren gidaritzara eta itzala urte

⁶ Hemen ere, batzuk aipatzen hasita, honako hauek, besteak beste: Villasanteren *Sintaxis de la oración compuesta* (1976), *Estudios de sintaxis vasca* (1978), *Euskararen auziaz* (1988); Txillardegiaren *Euskal gramatika* (1980), *Euskal azentuaz* (1984), *Euskal fonologia* (1980), etab.

⁷ EIMA akronimoak 'euskal ikasmateriala' adierazpen-esanahia ezkutatzen du.

askoan izan zen ezinbesteko. Egitekoak egoki funtzionatzen zuen eta du oraindik ere: gaur egun 23.000tik gora liburu eta material daude euskaraz eskoletarako, eta euskara-maila egoki eta zainduarekin. Aurrerapen handia egin da urte gutxian.

Bosgarren portu honetan Euskaltzaindiaren arauen munduan lehorreratzea tokatu zitzaigun nahitaez, hizkuntzaren kalitatea zaindu behar baitzen! Izan ere, eskolako liburuak baziren, ezinbestekotzat jotzen zen arauak zorrotz bete beharra.

Hementxe aipa daiteke garai horretan ikasi genuen bosgarren lezioa, **bosgarren «araua»**: jendeak eta argitaletxeek estimu eta jarrera onez hartzen dituztela arauak, eta are gehiago horiek argi esplikatzen badira.

Eskola-materialean kontu gramatikalak ez ezik, baziren bestelako kontu eta beharrak ere, haiek baino premia larriagokoak guretzat maiz; leku-izenena, esaterako. Ez guk nahi bezain azkar, baina maiatzeko ihintza bezala etorri ziren akademiaren erabakiak; hauek, besteak beste: *Euskal Herriko udalen izendegia* (1979), *Espainiako autonomia-erkidegoen izenak* (1995), *Frantziako departamenduen izenak* (1995) eta abar. Deskantsu ederra eman ziguten!

EIMakoontzat eta argitaletxeentzat benetako urratsa izan zena, ordea, 2000. urtean argitaratu zen *Hiztegi Batua* izan zen. Ordura arte, eguneroko buruko mina izaten zen ez jakitea nola idatzi behar ziren ohiko hitzik oinarritzkoenak ere: *anai-arrebak* ala *anaia-arrebak?*; *aiton-amonak* ala *aitona-amonak?*; *itsasontzi* ala *itsasuntzi?*; *ihardun* ala *jardun?*; *eritzi/iritzi*, *zentro/zentru*, *iruzkin/irazkin*, *ebaluaketa/ebaluazio*, *eleberri/elaberri?* eta abar, eta abar.

EIMaren helburuetarako, nolanahi ere, Euskaltzaindiaren arauak ez ziren aski; askotan, gainera, nahi baino beranduago zetozen. Hori zela eta, haien osagarri eta paraleloki, EIMak bere estilo-liburuari ekin zion, betiere Euskaltzaindiaren onespenearekin. Euskaltzaindiak hartu gabeko erabakien hutsuneak betetzera zetozen gomendioak jasotzen zituzten liburu horiek. Bederatzi liburuki atera ziren⁸.

⁸ *Ortotipografia* (Joxe Ramon Zubimendi)

Kalko okerrak (Juan Garzia)

Onomastika / Izen-zerrendak (Alfontso Mujika, Ane Goenaga, Andres Alberdi)

Morfosintaxiaren inguruko zalantzak eta argibideak (Patxi Petrirena)

Zientzia eta teknikako euskara arautzeko gomendioak (Jose Ramon Etxebarria)

Letra larriak erabiltzeko irizpideak (Alfontso Mujika)

Estandarizatu gabeko solasak nola eman ikasliburuetan (Andres Alberdi)

Puntuazioa (Juan Garzia)

Ahoskera (Andres Alberdi)

SEIGARREN PORTUA: **Euskara Batuaren Eskuliburua (EBE)**

EBEren portuan 2018an sartu ginen. Ordurako, euskara batua, 50 urte beteta, aski gorpuztua ageri zitzaigun, helduaroan sartuta nolabait esateko, hizkuntzaren oinarriei dagokienez.

Testuinguru horretan, EBek atzera begiratzeko abagune aparta oparitu zigun. Euskaltzaindiaren ordura arteko arau, gomendio eta irizpenak, eta euskalgintzako eragileek landutako estilo-liburuetan proposatutakoak modu sistematikoan aztertzeko eta plazaratzeko aukera eman zigun. Arlo guztietako kontuak (lexikoko, morfosintaxiko, ahoskerako, onomastikako...) aztertu ziren, zer genuen egina eta zer genuen egiteko ikusteko, eta, hala, egindakoaren ikuspegia izanik, aurrera begira jartzeko.

Ordura artekoak bildu zituen, beraz, EBek. Eta hortxe jaso genuen seigarren lezioa, **seigarren «araua»**: EBek adierazi zigun araugintzaren egoera zein zen, eta zer falta zen oraindik arautzeko. Iturburu hori dute, hain justu, hitzaldi honen bukaeran adieraziko ditudan arautze-premian dauden auziek.

Lan estimatua gertatu da EBE: bost urtean, bost edizio izan ditu paperezko euskarrian; sarekoa etengabe eguneratzen da. Jendeak estimuan hartu du liburuak duen perspektiba tekniko-linguistikoa, eta arrakastatsua gertatu da hizkuntza-plangintzaren hezurmamitze edo inplementazio aldetik.

II. PARTEA

Eta historiak jarraitu egiten du: Ibilian egin beharrekoak

Non-nahitatik ikusita, txalotzeko moduko ibili izugarria egin dugu euskararen biziberritzean azken 50 urte pasatxo hauetan. Baikorrek izateko motiborik bada. Halere, denok dakigu euskara oraindik ere hizkuntza zaurgarria, kaltebera dela, ahula dela, eta ondorioz, eskuak bete lan daukagula Lizardiren «noranahiko» izate hartara iristeko, edo Orixeren «jo dezagun gorago» haren eskizari biharamun hobe izateko. xxi. mendearen hasierako erabiltzaileei erantzutea dugu gaur eguneko erronka, eta euskararen auzia den erronkak ertz asko ditu.

Sarrera-hitzaldi honi emaniko bigarren titulua —*Araua al da dena?*— nahita jarritakoa da, jakina. Izan ere, etorkizunaz mintzo garelarik, ezin gaitezke arauen mundura bakarrik mugatu. Dena ez da araua; arauak —edozein arlotan— bizitza zaintzea behar luke helburu. Gurea prozesu bat da, eta euskararen auzia den prozesu horrek bi bideetatik egin behar du aurrera:

a) Alde batetik, «normatibizazioa» daukagu ('norma'), hau da, hizkuntzaren arauak edo alde teknikoa lantzea (corpusa lantzea esaten diote horri adituek): hizkuntzaren arauak edo alde teknikoa arautzea, malgutzea, aberastea. Horixe da euskaltzainon, idazleen, itzultzaileen, irakasleen egiteko behinena.

b) Baina denok dakigu euskararen erronka hortik kanpokoa dela gehiago. Denok dugu buruan zerk erasaten dion nagusiki euskarari. Benetako zailtasunak, gaur-gaurkoz, ez dira corpusarenak (hau da, arazoa ez da arauena, ez da gramatika bat gehiago edo gutxiago egitea), estatusarenak baizik (hau da, euskararen «normalizazioarena»); alegia, hizkuntza erabiltzeko eremuak irabazteko desafioan dago lana. Hor jotzen da, egiazki, euskararen geroa; ez arauetan. Euskararen geroa, 2023an, ez dago kontu linguistikoen faltan, erabileraren faltan baizik.

Azken azterketa soziolinguistikoek erakutsi digute euskararen ezagutza igo bada ere, ez dela proportzio berean hazi erabilera. Batak ez du bestea ekarri halabeharrez. Erabilera da, egun, ahulunea. Eta euskara normalizatzeko ahalegin behinenak horretara jarri beharra dago, «erabilera» delako gakoa, motorra, geroa.

Eta ez daukagu erraz, euskararen normalizazioak zutabe hauskorrak baititu. Izan ere:

i) Euskal Herriko demografiaren hazkunde-tasa txikia da.

ii) Etxeko hizkuntza-transmisioa hizkuntza bat baino gehiagotan egiten da egun, eta halaxe edo areago izango bihar-etzi ere, eta errealtate eleaniztun horretan asmatu beharko dugu izaten, alde batetik, euskaldun, eta bestetik, XXI. mendeko «moderno».

iii) Gure inguruko hizkuntza handiek itzal handiegia —gehiegizkoa— dute eta estaldura erabatekoa egiten diote euskarari bizitzako alderdi eta aurpegi guztietan.

iv) Gizarteko euskararen kontzientzia linguistiko kolektiboa moteltzen ari zaigu azkenaldian.

v) Arnasgune batzuek hala izateari utzi diote (bide batez esanda, egokia litzateke galdetzea noiz arte jarraituko duen Getariak arnagune trinko izaten, azken urteotako turismo-sardak hala jarraitzen badu).

vi) Oraindik ere hor diraute euskara batuari buruzko zenbait ideia oker eta jarrera arriskutsuk.

vii) Erabaki judizial kontrakoak etengabeak dira, euskararen normalizazio-prozesuari eusten dioten zutabeak kolokan jartzerainokoak. Diote, euskarak apurtzen duela desoreka linguistikoa; gurea omen da nazionalismoaren inposizio linguistikoa. Sarkasmoak ez du mugarik!

Eta egoera ez dugu irauliko berehalakoan...

Perspektiba horretan, elkarren osagarri diren bi ardatz zaizkigu ezinbesteko:

a) Alde batetik, hizkuntzaren estandarizazio eta normatibizazioan —arauen lanketan eta inplementazioan, alegia— aurrera egitea.

b) Eta bestetik euskararen normalizazioaren helburuak garbi izatea eta horien aldeko pedagogia egitea.

Eta bi galdera eginez saiaturiko naiz arloa jorratzen: zeri buruz egin behar den pedagogia, lehena, eta oraindik arau gehiago behar al diren, bigarrena.

ZERI BURUZ EGIN BEHAR DA PEDAGOGIA?

Edozein hizkuntza-arau edo gomendio ematean, argi izan behar ditugu aurretiazko premisa adostu batzuk, horiek landu ezean —horiei buruzko pedagogia egin ezean— euskararen normalizazioaren helburuak zapuzteko arrisku handia baitago. Arazoak, ahuleziak, akatsak, ezinak, mamuak oro konkretatzea eskatzen du horrek. Eginkizun horretan ez dago miraririk, fantasiak sobera daude.

Hau da, zein dira, arauak emateaz gain, garbi behar genituzkeen helburuak? Zein giltza edo postulaturen gainean oinarritu behar genituzke arauok?

11 ardatz ekarri ditut nire zerrendara⁹, baina zerrenda, noski, ez da horietara mugatzen. Ziur bakoitzak berea duela.

1) *Euskara batu edo estandarren premia inor gutxik jartzen du zalantzan gaur egun.*

Premisa positiboa dugu hori. Etxepareren euskarazko lehen liburu hartatik gauzak asko aldatu dira, eta, zorionez, gaur egun badugu euskara estandar bat jakintza-alor guztietan eta euskararen lurralde guztietan erabili eta ulertzen dena.

Euskaldun gehienok konturatuta geunden, eta gaude, euskarak zenbait esparru bereganatuko bazituen, sukalde-zulotik jendartera irtengo bazen, etxetik genekarren euskara hura ez zela nahikoa; euskara batu bat behar genuela. Badugu. Giltza horri ondo eragin diogu. Lehen, sarritan, ez genuen elkar ulertzen alde bateko eta besteko euskaldunok; orain bai.

2) *Batuaren etorkizuna euskararen etorkizuna da.*

Bigarren premisa hau ere onartu du jendeak: euskarak etorkizunik izango badu, euskara batutik etorriko da¹⁰. Euskara baturik ez bada, erdarak izango dira jaun eta jabe. Bizi dugun XXI. mende honetan, euskara batuaren erronkak eta euskararenak elkarren eskutik doaz.

Erronka nagusia euskarazko jarduna beharrezko edo lagungarri egingo duten jardunguneak, gizataldeak, harreman-sareak eta situazioak indartzea dugu. Euskara beharrezkoa den lekuak baldin badaude, euskara, indartuko da eta euskara batua ere indartuko da; bestela, euskara behar ez dugun seinale izango da. Eta jakina, horretarako, denen inplikazioa eta konpromisoa beharko da: hezkuntza-munduarena, lan-munduarena, hedabideena, literatura-sorkuntzarena, itzulpengintzarena, kantagintzarena...

⁹ Zerrendako 11 horietatik 5 baino ez ziren irakurri sarrera-hitzaldiko ekitaldian: 4.a, 5.a., 6.a, 7. eta 9.a.

¹⁰ Ezinbestekotasun hori Mitxelenak berak jaso zuen 1968ko Arantzazuko Biltzarrean, euskararen txostenaren sarreran: «Ezin-bestekoa. il-edo-bizikoa, dela uste dugu euskera batasun-bidean jartzea. Haur eta gazteei euskeraz irakasten baldin bazaie, eta euskeraz irakatsi behar euskera biziko baldin bada, premiazkia da guztiei batera edo bateratsu irakastea. Nahi eta behar dugun batasun hori, lehen urratsetan behintzat, euskera idatziarena, izkribuzkoarena, da. Eta, euskera, idatziaren barrutian, irakaste-lanean dugu beharrenik batasun hori, irakurlearen atseginerako egiten den literatura “ederrean” baino areago» (Euskaltzaindiaren 0. araua: «Ortografia»).

3) *Euskara batu edo estandarra batez ere idatzira bideratua da.*

Aldaera estandarrek hizkera idatziak dira batik bat, eta beren esparru propioa eta egokia dute: liburu, aldizkari eta paper-kontuetako hizkera-moldea da, ez hainbeste taberna-zulorakoa, lagunarterakoa. Erregistro formaletan erabiltzeko pentsatua dago, euskara-molde bera iritsi dakien euskal irakurle eta entzule guztiei, haiek izan euskaldun zahar edo izan euskaldun berri.

Hizkuntza-molde hori ezin daiteke kaotikoa izan eta erabiltzaile bakoitzaren gustura ebatzia. Hizkuntza idatziak bere arauak ditu, ikasi egin behar direnak, eta ez dutenak askotan bat egiten ahozko hizkuntzarekin. Inork ez du idazten hitz egiten duen moduan. Gaurko gaztelania ustez bakar horretan ere, zenbat eratan ez ote den esaten «Me habéis hartado» idazten dena: *Me habéis hartado* modu formaletik *Máis jartau* ebakerrara ez pila makala ere. Edota, oraindik ere gaztelaniaz, nork idazten du horrela *Tira palante!* esaten dena? Bistakoa da estandar guztiak direla asmakizun kulturalak.

Gaztelania eta frantsesak ere, komunitate linguistiko handi guztiek bezala, badute hizkuntza estandarra¹¹, eta hiztunek ikasi egin behar izan dituzte (euskaraz, aldiz, belaunaldi berriek bakarrik dute horretarako modu hori, eta haiek ere ez % 100ean). Mendeetako eskola-bideak —edozein hizkuntzak eskola behar baitu bizitzeko— eta administrazioa ere horretara jarriak izan dituzte. Badute beste abantaila bat ere: duten itzala halakoa da, ezen eguneroko erabileran entzunez soilik ere ikasten diren, oharkabea ere bai alegia; izan ere, publizitatea dela, seinaleak direla, edozein motatako oharra direla, hizkuntza horiek ez dute galga egiten dien inolako sabairik. Horien miraz da euskara, horixe baitu ments. Euskarak molde askotako sabaia ditu zabalkundean eta erabileran, etengabeko oztopo-lasterketan balebil bezala.

4) *Euskara batua ez da batere monolitikoa, uniforme.*

Postulatu hau ez dugu guztiz geureganatu oraindik. Gizarte-fenomeno ia guztiak bezala, euskara batu edo estandarra ere gauza konplexua da, kolore askokoa, bai idatzizko forman eta are gehiago ahozkoan. Ez genuke zerbait monolitikotzat hartu behar, beraz. Malguta da, hiztun bakoitzak bere moldera taxutzekoa.

¹¹ Nebrijaren gramatika duela 521 urtekoa da (1492).

Berez erreferentzia bat da, eta ikasi behar genuke bereizten zertan izan daitekeen malgu eta zertan ez. «Hau ala hau?» galdetzeari utzita, ez litzateke txarra «hau eta bestea» ikasteari ekitea.

Ez dugu behar bezain garbi barneratu euskara den guztia kabitzen dela euskara batuan, aldi eta alde guztietako «euskaretatik» edaten duenez gero. «Nahi duzun bezala» bezain euskara batua da «gura duzun legez»; «etxeko lanak egitera joan da» bezain euskara batua da «etxeko lanak egiten joan da»; «aurten azkar igaro dira gure kaleko festak» bezain batua dela «aurten fite igaro dira gure karrikako bestak».

Perspektiba multikultural hori berreskuratu beharra daukagu, zeren hori ez da euskararen kalterako¹². Euskara batuak, ikuspegi murriztailea utzi eta aglutinatzailea izan beharra dauka. Bere kalterako du kanpoan uztea hainbat hitz, esamolde eta egitura, dela euskalki jakin baten edo bestearen ezaugarriak direla motibo, dela behe-mailako edo lagunartekoak direlako. Nola osatuko dugu, bada, estandar informalik halakoak baztertuta?

5) *Euskara batu edo estandarra eta euskalkiak elkarren osagarriak dira.*

Postulatu hau ere ez dugu geure egin oraindik. Euskara batua eta euskalkiak elkarren kontra baleude bezala planteatzen dute auzia zenbaitek, eta ez du hala behar. Ulertu behar dugu, euskara batuak bere tokia eta funtzioa duela eta euskalkiek berena. Ez dira aparteko bi mundu, osagarriak baizik; euskara batuak euskalkien mosaiko aberatsetik edaten du, eta euskalkiek ere euskara batutik edaten dute.

Euskarak berdintzera jo du, baina ez du zertan erabat berdina izan. Bazterrera utzekoa da estandarra dela garbia eta zuzena (edo aukera bakarra) delako ustea. Ona da euskara batuak prestigioa izatea, baina euskararen gainerako aldaera geografiko eta funtzionalei prestigiorik kendu gabe aritu behar du. Ulertu behar dugu, erabilera-eremuaren eta funtzioaren arabera dela auzia. Euskara batuak bere tokia du eta euskalkiek ere berena.

Hala, esaterako, tokian tokiko administrazioek, udalek bereziki, euskara batua

¹² Askotan nahastu egiten ditugu bi fenomeno hauek: euskara formala / euskara soziologikoa. Pello Salaburuk egoki bereizten ditu ("Euskara batuaren egungo premiak", *Euskera*, 39. alea, 1994-3, 681-682. or.). Euskara batu soziologikoa jende askoren ustean sartutako euskara batuaren eredu murriztua da; euskara batu formala, berriz, Euskaltzaindiak onartutako hizkuntzaren erabilera guztia.

bai, baina beren herritarren hizkeraren hurbileko euskara batua erabili beharko lukete. Berdin eskoletan ere, euskalkitik baturako jauziak pausoka eginiko bidea izan behar luke, ikasprozesuan hura idazkera eta ahoskera estandarrera naturalki eta gozoro egokitzeke.

Bazterrera uztekoa da, ordea, sarritan ageri den kontrako jarrera ere: txokokeriarako joera eta haren gorespena. Ez du zentzurik euskaldun «jatorrak» garela erakusteko, geure herriko hizkera bandera gisa («bando» gisa, «tribu» gisa) hartu eta harekin jardutea —haren kontrakzio, fonetismo eta ezaugarri guztiekin— zein-nahi delarik ere testuingurua edo hartzailea. Jarrera horiek euskararen normalizazioaren helburuen aurka egiten dute.

Gauden garaian, euskalkiak biziko badira, beharrezkoa dute estandarra, eta batuak erregistroak izango baditu, euskalkiek bizi behar dute. Euskara mintzatuak eta euskalkiek hizkuntzaren bizitasuna agertzen dute beren ugaritasunean, eta idatziak gehiago agertzen du haren batasuna. Oreka topatzea da kontua.

6) *Erregistroak nola ugaltu du nahitaezko erronka euskarak.*

Ez dago hiztunik, ez euskaraz ez txineraz, bere komunikazio-premiak erregistro bakar batekin ase ditzakeenik. Hizkera-mailak eta hizkera-motak daude, eta bereizten ikasi beharra dago, beste hizkuntzetan bereizten ditugun gisa berean.

Hizketa moldatu egiten da nor, non, norekin, zertaz... ari garen. Ez du berdin hitz egiten gazte-jergan dabilen batek edo apaizak pulpitutik. Ezta geuk ere tabernan, eskolan edo etxean.

Hala, bada, taberna batean esaterako, komuna hondatuta dagoela idazteko, ez da inondik egokia «Izorrauta» idaztea. Gaztelaniaz, horrelakoetan, «No funciona» edo «Averiado» idazten da normalean; ez, «Está jodido». «Ez dabil»-edo idatzi beharko genuke euskaraz; ez, «Izorrauta». Realzale giputzekin komunikatzeko, Ondarroako euskara itxi-itxia aukeratzea ere ez da, bada, estrategia ona...; ez da hori erregistro egokiena horretarako.

Alegia, patrikan zenbat eta kanika gehiago eduki —zenbat eta erregistro gehiagotan moldatu—, hobe da; kanika asko dauzkanak aukera du norekin, noiz eta nola ari den, kanika batekin edo bestearekin jokatzeko.

Erregistroen jabe egiteko, eskolako ikasketa formala ez da aski izaten. Hori motz

geratzen da. Eguneroko euskarak dituen baliabide zorrotz, bizi eta gatz-piperrez hornituagoak beharrezkoak zaizkigu. Eta, beharbada, hortxe du kezka eta koxka handienetako bat euskarak, egun erronka ez baita soil-soilean euskara batua vs euskalkiak bikotea, ezpada hizkera arrunta vs hizkera bereziak bitasuna. Hizkuntza-erregistroen mundua gehiago jorratu beharra daukagu denok.

7) *Hizkuntzak ez dira komunikazio-tresna huts: hizkuntzek herria egiten dute.*

Hizkuntza ez da komunikazio-tresna soil. Hizkuntza herriaren arnasa da. Hizkuntzek herria egiten dute. Hizkuntzak ikur sinboliko-erreferentzialak dira. Euskara da gure hizkuntza. Euskara da euskaldunon itsasoa.

Herri-ikusmolde hori galtzen badugu, euskararen berreskurapenerako helduleku nagusirik gabe geratuko gara. Ekar ditzagun gogora J.A. Artzeren hitzak (*Hizkuntza bat ez da galtzen ez dakitenek ikasten ez dutelako...*). Horretatik gabiltza gero eta hutsago, baretu egin gara, eta hori batez ere euskararen erabilera-jaitsieran sumatzen da.

Hizkuntza-pizkundean herria bera interesatu gabe, soluziorik ez dagoela sinetsi eta sinestarazi behar dugu. Gurea bezalako hizkuntzan militantzia ezinbestekoa zaigu. Alferrik gabiltza arauak ematen, gure lehentasunetan euskararen balio-mapak tokirik ez badu, euskararen militanteak ez bagara.

8) *Ez da aski euskara ikastea edo alfabetatzea: euskaldun osoak behar ditugu.*

Baserrian ikasten den euskara, edo Getariako sukalde-kaleetan ikasten dena oso jatorra da, baina ez da aski gaur egunean euskaraz osoro funtzionatzeko.

Motiboak topatu behar ditugu jendea euskara ikastera animatzeko, edo badakiena alfabetatzera animatzeko. Ikusarazi behar dugu askotan erabiltzen diren aurreiritzi batzuk aitzakia baino ez direla gaudenean goxo egoteko... Eta ikusarazi behar dugu, Beterri aldeko zenbaitek uste duen kontrara, burubide ustela dela pentsatzea euskara batuan ari dela «det» erabili ordez «dut» erabiltzen badu. Hori baino zerbait gehiago saiatu beharko du!

Eta ez da aski euskara ikaste hutsarekin, ez genuke aski izan behar gure eskoletako ume eta gaztetxoek euskara ikaste soilarekin, «euskaldun osoak» behar ditugu. Hitzun aktiboak behar ditugu. Jakiteaz gain eta hitzun onak izateaz

gain, euskararekin lotura afektiboa dutenak lortu behar ditugu. Hori izan ezean, erdararen itsasoan itoko baitira.

9) *Eskolaren eta hedabideen erantzukizun apartekoa.*

Euskararen geroaren erantzukizuna denona da, bai, baina ez neurri berean. Esparru gutxitan izan du euskarak halako sarbide zabala eskolan eta hedabideetan bezainbat, baina garbi dugu horiexek direla preseski giltzarri euskararen ezagutzan eta zabalkundean. Eurei dagokie aitzindari-lan eredugarria egitea, hiztun arruntari baino lehenago.

Hedabideetako eta batez ere eskola-giroko datuek, ordea, kezka sortzen dute. Aterapausoak sumatzen dira euskararen erabileran eta kalitatean: eskola-giroan gero eta euskara gutxiago entzuten da; hezkuntza-ereduek ez dute lortu uste genuen emaitza; euskararen kalitatean ere eskasera egin dugu; hezkuntza-sistema ez da gai euskal tradizioaren ezagutza bermatzeko; irakasle asko dago garai batean EGA ateratzeko lortu zuen mailarekin aritzen dena geroke eguneratzerik gabe; eskoletan erabiltzen den ikasmaterial asko ez da euskal ikusmoldean egina, erbestekoan baizik, etab. *Mutatis mutandi*, berdintsu aritu gintezke hedabideez ere...

Ez zait gauza amorragarriago eta mingarriagorik egiten hezkuntza-munduko edo hedabideetako jende «jantzia» behar lukeenak, duela urteak Euskaltzaindiak emaniko arau edo gomendioen jabe egin gabe jarraitzen duela ikustea baino, eta oraindik ere entzun behar izatea: **maiatzaren lauean* (> *maiatzaren lauan*), **ez du pena merezi* (> *ez du merezi*), **eta abar luze bat* (> *eta abar [eta abar]*), **benetazko* (> *benetako*), **bolondres* (> *boluntario*), **hainbat enpresetan* (> *hainbat enpresatan*), **Euskaltzaindiako* (> *Euskaltzaindiko*), **Azpeitiatik* (> *Azpeititik*), **Ongi etorriak!* (> *Ongi etorri!*), etab. Esan beharrekoa ote da, gure eskoletako ikasleek eta euskal hedabideen hartzaileek euskara eredugarria «hartzeko» eskubidea dutela?!

10) *Arauk ematea ez da nahikoa.*

Badakigu zein den testuingurua, eta hor saiatu behar du Euskaltzaindiak erabakiak hartzen, araugintzan sakontzen. Hizkuntzaren kalitatea dago jokoan, baina ez da egiteko bakarra: egiten duena gizarteratzen asmatu behar du. Perspektiba linguistikoaz gain, hizkuntza-plangintzaren hezurmamitze edo inplementazioa ere

mimoz zaindu behar du. Zorionez, halaxe ulertua du, eta bistan daude proiektuak, informazio-sistema online integratu baten asmotan, bilaketa eta kontsultak errazteko moduak bideratuz. Esaterako, EBE proiektua bera, Jagonet Zerbitzuaren indarberritzea, eta, oro har, ingurune digitalera salto egitea (arauak, hiztegi estandarra, terminologia espezializatua, onomastika-kontuak..., denak bilduz eta integratuz)¹³.

11) *Euskara goxatu beharra daukagu.*

Andu Lertxundiri irakurria: «Hiztunak euskaratik beretik atera behar du euskaraz bizitzeko poza, euskarari berari lapurtu behar dizkio hiztun segitzeko motiboak».

Ados. Hizkuntza bat ez da gauza bat zirkunskribatua, hesitua, hertsia, mugatua, hiztegiek eta gramatikek sinestaraz lezaketen moduan. Gizarte-gertakari bat da, etengabe aldatzen dena hiztunen erabilerarengatik, sormenarengatik.

Euskaltzaindiaren egitekoa horiek bideratzea da. Baina euskara ‘ondo’ jakitea bezain premiazkoa dugu euskaldun gehienak euskaraz eroso aritzeko moduko hizkuntza bat eratzea: behar komunikatiboei egoki erantzuteko gai den euskara, erabilgarria, erakargarria, monotoniatik urrunekoa, modernoa eta gozapoza sortzen duena¹⁴. Egiteko horretan Akademiak ez, ezpada idazleek, kazetariak, komunikatzaileak... hartu beharko lukete lidergoa.

¹³ Ingurune digitalean euskarak izango duen erronka berria tresna berriak eta eraginkorragoak sortzea ez ezik, tresna horiek eta jada baditugunak erabiltzea ere izango da. Eta erabili egin behar! (Irakasle asko dago, Euskalbar baden ere ez dakiena!, itzulpen neuronalak daudela ez dakiena!, Xuxen izeneko zuzentzailea ere badela ez dakiena!...).

¹⁴ Pragmatikoak izaten ikasi beharra daukagu. Maisuki adierazten du hori Pompeu Fabrak: «Zuek nitaz espero zenutenaren kontra, esan behar dizuet ezen, hizkuntza baten irakaskuntza denean, ni ez naizela gramatikan sakontze handiaren aldekoa [...], gramatika behar dela, baina ez “gehiegi” gramatika. Ohartu naiz irakasle askorentzat gramatika [...] helburu bihurtzen dela [...], azterketa filologikoetan jardun nahi duena izan ezik, gramatika bera ez da gauza interesgarria; denei interesatzen zaiena hizkuntza komuna, literatura-hizkuntza, zuzen idazten eta hitz egiten jakitea da. [...]. Gu ez gara mundu honetara etorri hizkuntzalaritzari, fonetikari eta hizkuntzaren fenomeno guztiak entzutera. Guk proposatzen duguna da, katalana irakasten dugunok, ikasleek katalana ondo idazteko behar dituzten ezagutzak eta arauak hartzea [...] sotiltasun gramatikalek ez dute ezertarako balio» (P. Fabra: *Obres completes*, vol. 9, Bartzelona, 2013: 417-429).

Giltza edo postulatu horiek gogoan, hel diezaiegun funtsezko azken galderari: oraindik arau gehiago behar al dira?

ORAINDIK ARAU GEHIAGO BEHAR AL DIRA?

Gaur eguneko eleberriak, egunkariak, ikasliburuak, idazkiak... ikusita, norbaiti irudituko zaio euskara estandar edo batuaren gainekoak eginak daudela, aski dugula egindakoarekin. Ez dago ukatzerik: urrats handiak egin dira, bai, baina oraindik bada eginkizunik, hizkuntza guztiak bezala zerbait bizia eta aldakorra baita euskara ere. Euskara lantzearen eta batzearen prozesuak ez du etenik, inoiz bukatzen ez den katea da... Euskarak, gainera, handicap edo eragozpen handi bat dauka inguruko hizkuntza handiekin erkatuta: gure hizkuntzak ez du tradizio literario oparorik eta lanik ez da faltako euskara osatzen, aberasten, bizkortzen, eguneroko beharretara egokitzen, alor guztietara hedatzen, kalitatea zaintzen... Nondik?: literaturatik, bertsolaritzatik, ahozketasunetik, euskalkietatik...

Gramatika, tradizionalki, ortografia, prosodia, morfologia eta sintaxiaz arduratzen da. Horien osagarri, badira hizkuntzalaritzan beste bi adar nagusi ere: hiztegiintza eta onomastika. Nola dago horietan guztietan araugintza-kontua?

Eman diezaiegun gainbegiratu azkar bat alor ezberdinei¹⁵.

A. Ortografia

Koldo Mitxelenak 1968an Arantzazuko Txostenean jarri zuen lehen oinarria euskararen ortografia baturako. 1964an Baionako Biltzarrean adostutako erabakiak hartu zituen oinarri horretarako. Ordutik, eguneroko jardunean sortutako arazoei irtenbideak eman behar-eta, asko dira garatu diren bideak, baina badira landu gabeko eremuak ere. Zorionez, Euskaltzaindiak heldu dio arazoari, eta *Euskara Batuaren Ortotipografia* (EBO) izeneko arau-bilduma osatzen hasia da. Besteak beste, eremu hauetan egin nahi du aurrera batasunean: nola eman laburdurak, siglak, sinboloak, letra-estiloak, ortografia-markak...

¹⁵ Sarrera-hitzaldiko ekitaldian, denbora faltaz, ortografiari, hiztegiari, onomastikari eta ahoskerari buruzko ataltxoak ez ziren irakurri.

«Laburdurak» eremua adibidetzat hartuta, esaterako, erabakitzea zein diren laburdurarik erabilienak, zein hilabeteen izenen laburdurak, zein asteko egunenak, etab.¹⁶.

B. Hiztegia (lexikoa)

Urrats handia izan bazen 2000. urtean *Hiztegi Batua* hiztegi ortografikoa, handiagoa izan zen 2012an *Euskaltzaindiaren Hiztegiarekin* egin zena. Dote-arreo aberatsa izan zen euskararentzat. Sarean etengabe osatzen eta berrikusten den hiztegia da, gainera (urtean bi bider berrikusten da). 2023ko uztaillean egina du azken berrikuspena.

Hiztegi ona, modernoa, aparta lortu da. Helburua euskarazko hitzak txukun erabiltzen laguntzea du, eta, horretarako, hitzen adierak argitzen ditu definizioen bidez, eta zehazten ditu kategoria gramatikalak, aditzen erregimenak, euskalki- eta garai-markak, espezialitate-markak, erregistroak, izaki bizidunen izen zientifikoak... Hiztegi arauemailea da, jarraitu beharrekoa.

Ez du inguruko hizkuntza «handi» deiturikoen hiztegien batere inbidiarik.

C. Onomastika

Goretsi beharrekoa da onomastikaren arloko arau-multzoa ere. Arau asko eman ditu Euskaltzaindiak, bai Euskal Herriko leku- eta pertsona-izenetan, bai Euskal Herriaz kanpokoetan. Buruko min asko eta noraez-arrisku asko aurrezten digu.

Baina badira arazo batzuk oraindik ebazpide garbirik gabekoak, eta aurrera begira, lantzekoak direnak. Esate baterako:

- Deiturei dagokienez, Euskal Herriaren historiako pertsonen izen-abizenak euskal jatorrikoak direnean, nola idatzi behar dira: garaiko grafiaz?, egungo

¹⁶ Informazioa zabaldu nahi bada, jo hona: Alfontso Mujika, «Euskara batuaren aulkia hirugarren hankatik herren», in *Avantzazutik mundu zabalera. Euskararen normatibizazioa: 1968-2018*, Bilbo, 2021: 253-265.

euskal grafiaz? Zalantzak ugari izaten dira horien gainean ikasliburuak eta entziklopediak egiterakoan:

- xvi. mendeko *Linguae Vasconum Primitiae* egilearen izena nola idatzi behar dugu: *Etxepare*, gaur idatziko genukeen bezala, ala berak idatzen zuen bezala: *Bernardum Dechepare* eta *Bernard Echepare*?
- xix. mendeko izen hauek nola idatzi behar dira: *J.B. Elissamburu* ala *J.B. Elizanburu*? *Joaquín Lizarraga* ala *Joakin/Joakim Lizarraga*?
- xx. mendeko Toribio Alzaga euskal idazleak *Alzaga* idatzen zuen bere abizena; zilegi ote zaigu *Alzaga* idaztea? Nola eman behar dugu: *Resurrección María de Azkue*? Nola *Jean Haritschelhar*?

– Pertsona-izenei dagokienez, urrats handia egin da ponte-izen epizenoak onartzean, hau da, genero markaturik gabeko pertsona-izenak onartzean. 487 izen daude gaur-gaurkoz epizenoen zerrendan EODAn (*Aihen, Aiuri, Alai, Aloña, Amaiur, Amets, Zuhaitz, Lizar...*). Eskertu du hori euskal jendeak, baina noraezean da sarri irizpideak ez direlako beti koherenteak. *Lur, Alaia, Ilargi...* zergatik ez dira epizeno, baizik eta andrezkoen izen bakarrik? Edo zergatik gizonezkoenak bakarrik beste hauek: *Eguzki, Saroi, Agur...*?

– Euskal literaturako obren tituluei dagokienez, ondo ari al gara honako hauek honela ematean?: Axularren *Gero* (*Guero*), Tartasen *Ontsa* hiltzeko *bidea* (*Onsa* hiltzeko *bidia*), *Euskeraren berri onak* (Kardaberazen *Eusqueraren Berri Onac*)...

D. Ahoskera¹⁷

Irrati eta telebista euskaldunak bazirela eta, ahoskeran ere batasunerako irizpideak ematea beharrezkoa zela ikusi zuen Euskaltzaindiak, eta, hala, 1998an, 81. araua eman zuen, ahoskerarena. Gutxieneko gida izan nahi zuen arau horrek.

¹⁷ Hau izan dut oinarrietako bat informaziorako: M.L. Oñederra et al., «Euskaltzaindiaren Ahoskera Batzordearen txostena (*Ahoskerak axola du*)», *Euskera*. 2015, 60-2: 499-531.

Bidea egiten ari dira, gutxi-asko, arauan erabakitakoak. Zorionez, hiztuna horietara ohitzen ari da¹⁸, batez ere irrati-telebista euskaldunetako esatarien ereduarekin, eta eskolako jardunarekin.

Beste urrats bat egin beharko genuke aurrera.

Norberaren euskara ondo dakienak batura jotzeko zailtasun apartekorik ez du izaten, ezta haren prosodiaz jabetzeko eta hura markatzeko ere. Baina arrakalatzen hasia da kontua: gero eta gehiago da egoera linguistiko zalantzatian bizi den euskal herritarra.

Euskararen prosodiaz gutxieneko zertzelada edo irizpideak behar genituzke; erakutsi euskal hiztunari nola ahoskatu/irakurri behar den esaldia, zer erritmo eman behar zaion, esaldien azentu-gorabehera nola kudeatu behar den, doinu-aldaketen jokoa nola egin, nola jokatu hotsen iraupenarekin, lastertasunarekin. Ereduak eskaintzea, bestela esanda.

Esate baterako, garbi esan beharko litzateke egokia al den era honetako prosodia, edota euskararen ohiko prosodiaren kontrakoa den:

[*egin be(h)ar-dúgu bion-artéan]

[*denbora-geyágo bizi-(ah)al-díra]

Modu berean, zenbaterainoko tokia luketen, esaterako, euskal toki-izen eta izen-abizenek behar luketen azentu-moldeak zaintzea. Nola dago hobeto irakurrita?:

Anoéta ala Anóeta

Euskal Herria ala Euskál Herrià

Euskaltzaindian izan naiz ala Euskáltzaindian izan naiz

¹⁸ Nolanahi ere, dena ez da arrosa-kolorekoa. Har dezagun, adibiderako, gaztelaniazko ahoskera hortzartekoaren –[θ] (gazt. *lápiθ*)– kontua. Ahoskera hori euskaraz testuinguru guztietan gaitzestekoa izan arren, oraindik ere, sarri, honela entzuten dira, esaterako, izen eta hitz asko:

- Euskal leku- eta pertsona-izenak: [*θubeldia, *θuaθo, *liθaso, *θumalakarregi, *θamudio, *θuaθolaθigorragea, *gar*θia, *arθallus...]; [*liθarrusti, *liθarra, *θestoa, *θerain...].
- Hitz mailegatuak: [*θero, *proθesu, *proθesatu, *soθiologia, *esθena, *trapeθista, *esθeptiko, *eskiθofrenia, *θisyordania, *aθentu, *biθio, *liθeo...].

Eskertuko luke irakasle-jendeak batez ere. Izan ere, horrelako kontuei ez zaie lekurik egiten eskoletan, eta ez zaie egiten irakasleek ez dutelako horretarako heziketarik izan, eta biluzik ikusten dituzte beren buruak¹⁹. Arau-formatuan ez bada ere, eskertzekoa litzateke unitate didaktiko batzuen bidez emaniko gomendioak eta orientabideak paratzea, hiltun-ziurtasunerako besterik ezean.

E. Morfosintaxia

Hauxe dugu gramatikaren alorrik zailena. Baina honetan ere preziso da aztertzea batasunaren izenean erabaki gehiago behar den ala ez; are gehiago jakinik erabiltzaileen zalantzak alor horretan pilatzen direla batez ere, Jagoneteko datuek erakusten dutenez.

Denok dugu gogoan euskara batua abian jartzearekin batera hartu zirela morfologiaren esparruko lehen erabakiak Arantzazuko Biltzarraren ondotik²⁰:

1968, deklinabidea;

1979, erakusleen formak;

1973, aditz laguntzailearen formak;

1977, aditz trinkoen formak.

Denon gogoan dago, orobat, badugula gramatika deskribatzaile oso bat ere (EGLU), Euskaltzaindiak hogeita sei urtean ondua, 1985-2011ko epean, eta duela bi urte eguneratu eta argitaratu dena *Euskararen Gramatika* izenarekin (2021). Tartean daude, halaber, 1994tik, Leioako biltzarraren haritik, Euskaltzaindiak argitaratutako *Arauk* ere, uztaidun karpitetan argitaraturiko haiek (ikus bukaerako eranskina). Horiek denak sarean daude, Euskaltzaindiaren webgunean.

¹⁹ Oratoria edo jendearen aurreko lokuzioa eskoletan lantzea gainditu gabeko ikasgaia da gurean. Lehentasun handiagoa eman behar litzaioke.

²⁰ Araugintza berriaren kontuan ezin aipatu gabe utzi *Euskera* aldizkarian argitaratutako oinarritzko bi artikulua: Pello Salabururen «Euskara batuaren egungo premiak» izenekoak bata, Euskaltzaindiaren XIII. Biltzarrean Leioan irakurria (*Euskera*, 39. alea, 1994-3: 675-695); eta Miren Azkarateren «Euskalgintzaren araugintza» izenekoak bestea, Tolosan aurkeztua II. Jagon Jardunaldietan (*Euskera*, 41. alea, 1996-3: 557-582).

Beharra ikusirik, alor honetan ere urratsa egin du Euskaltzaindiak. Morfosintaxiaren Estandarizazioa izeneko batzordea eratua du morfosintaxiaren araugintzan sakontzeko, jakitun erabaki batzuk ezinbestekoak izango direla oraindik batasunaren bidean, gai eta auzi batzuetan ez dagoenez ezer artikulaturik.

Anjel Lertxundiren beste esaldi bat: «Indarrik banu, pozik aldatuko nuke euskal perpausa. Arindu esan nahi dut. Agian irauli ere esan beharko nuke. Esaldiak eraman behar ninduke ni, eta ez nik bera. [...] Esaldiak bizkortu, [...], arin-arin ibili perpausetik perpausera, esaldien arteko loturak freskatu...».

Anduk dioena ez da bere osoan Euskaltzaindiaren egitekoa, noski; idazleena litzakete gehiago..., baina garbi dago Euskaltzaindiak lanak erraztu egin behar dituela, eta garbi arautu eta esan zein diren forma egokiak, zein tradiziokoak, molde bakoitza zein usadio-eremutakoa den, zein den bakoitzaren premiazkotasuna, etab.²¹.

Morfosintaxiaren alorrean dozenaka auzi har litezke eztabaidarako; premiazkoenetako batzuk baino ez ditut aipatuko²².

Honatx, batasuneranzko bidean, lehentasunen nire rankinga, labur emanda:

- Adostea aginterako adizki perifrastiko laburtuak egokiak diren ala ez.

Alegia, *begira iezaiozu, ulertu iezaдан, deitu iezaguk* eta antzeko forma osoak modu laburtuan eman al daitezkeen: *begiraiozu, ulertuidan, deituidazu, pasaidak, barkaidazu, kontaiguzu...*

Eta forma laburtua onartzen bada, nola eman beharko genituzke?

barka iezaдazu > barkaidazu/barkaduzu

konta iezaguzu > kontaiguzu/kontaguzu

utz ezak, utz iezaдazu > uztak/utzizak, utzidazu

pasa iezaдak > pasaidak/pasadak

²¹ Gramatikari batek hizkuntzalari eta filologo gisa bakarrik ez, soziologo eta politikari gisa ere jokatu behar du, batez ere, gure kasuan bezala, hizkuntza bat botere handiagoko bi hizkuntza indartsurekin kontaktuan kodetua izan behar denean.

²² 2023ko azaroaren 25ean Getarian eginiko sarrera-hitzaldian lehenengo hamaikak baino ez ziren irakurri.

- Hikako jardun-ingurumariaren edo erregistroaren mugak zein diren zehaztea:

- Alde batetik, zein den hikako tratamenduaren erabilera-eremua. Hau da, zeini egin dakioke hika? Aita bati egin dakioke? Monologoetan-eta, geure buruari ari gatzazkionean ere posible al da? Txakurrei egin dakieke? Toka, hura arra bada, eta noka emea bada?
- Bestetik, sintaxi-eremuko mugak zein diren. Menderagailua daraman adizkia hika eman daiteke? Alegia, egokia al dira era honetako esaldiak?:

Mendian bizi deken/denan gizona nire aita duk/dun.

Andoni etorri dekela entzun diat.

Ala nahitaez behar dute honela?:

Mendian bizi den gizona nire aita duk/dun.

Andoni etorri dela entzun diat.

- Ehunekoen (%) erabilera.

- Sintagma mugagabea ala mugatua dagokio esaldi honi?:

Emakumezkoen % 22k pentsatzen du hala.

Emakumezkoen % 22ak pentsatzen du hala.

- Aditz-komunztadura nola, singularrean ala pluralean?:

Gazteen % 60 gurasoekin bizi da.

Gazteen % 60 gurasoekin bizi dira.

- Zenbakiak eta eta juntagailua. Nola esan behar dira era honetako zenbakiak?

Kafea 1,40 euro da.

Kafea bat eta berrogei euro da.

Kafea bat berrogei da.

1.500 > mila eta bostehun / mila bostehun

2-1 irabazi du partida Realak > bi eta bat / bi bat

- *Ere* partikularen erabilera.

Adberbio honen erabilera sakon deskribatuta dago EGLU III-n, eta baita *Euskararen Gramatika* berrian ere. *Euskaltzaindiaren Hiztegiak* ere emanak ditu jarraibide batzuk. Hala ere, modu guztiz arrotzak ari dira hedatzen, tentuz aztertu beharko liratekeenak:

**Ere bai* Jone etorri zen. / Jone ere etorri zen.

*Ogia ekarri zuen *ere bai*. / Ogia ere ekarri zuen.

– Ez gara hondartzara joan.

– *Gu *ex*ta. / Gu ere ez edo Exta gu ere.

- Nola eman behar dira era honetako ospakizun-egunak?

Esana dauka Euskaltzaindiak Jagonet bidez eta *Euskararen Gramatikaren* bidez zein diren molde egokiak, baina komeni da birgogoratzea eta azpimarratzea.

Elkanoren Eguna / *Elkano Eguna*;

Xalbadorren Eguna / *Xalbador Eguna*

Antxoaren Eguna / *Antxoa Eguna*;

Sagardoaren Eguna / *Sagardo Eguna*

- Hitz elkartuei buruzko 25. araua berraztertzea.

Gehiago zehazterik bai honelako aukeretan, besteak beste?

- «-ia» amaiera dutenak:

biologi azterketa,

biologia-azterketa,

biologia azterketa

- «burdina», «eliza», «hizkuntza», «kultura», «literatura» eta «natura» hitzekin:

literatur tradizioa,

literatura-tradizioa,

literatura tradizioa

- «sorta», «puska», «mota» gisako hitzekin eraturiko elkarketak, marratxoarekin ala aparte?:

lore-sorta / lore sorta,
ogi-puska / ogi puska,
eskola-mota / eskola mota

- Aditzoina noiz erabili (eta nola):

etorri / etor nadin,
ekarri/ekar dezaket,
aztertu/azter zaitetz...

Bestetik, «-tu» edo «-i» bukaerako aditzetan, aditzoinak bi forma dituenean, zeinen alde egin behar da?:

gizon/gizondu zaitezen,
ohera/oheratu gaitetzke,
gauza/gauzatu dezagun,
bereiz/bereizi dezagun

- Pertsona-izenordain indartuak. Lehenespenik komeni ote?:

Neu/nihaur/nerau naiz errudun bakarra.
Neuk/neronek/nihaurek ere nahi nuke.

- Zenbatzaileak eta neurriak. Lehenespenik komeni ote?:

bost kilometrora / bost kilometrotara
lau segundoan / lau segundotan
hoge euroan / hogei eurotan

- Azkenaldiko «berrikuntza» batzuekin zer jarraibide hartu behar da?

- Onargarriak al dira honelakoak?:

Ze(r) ba egin duzu hori?

Ez dakit ze ba etorri den.

Kriston ondo pasatu dugu!, Kriston polita da!

- Komeni ote da ezer esaterik aditz sintetiko berrien emariari buruz?

darantzute (erantzun),

darakaste (irakatsi?),

damait (eman),

zirudidan (irudi)...

- Izenordainak:

– Forma indartuen esparrua noiz erabili behar da?

– haren vs bere.

- Gero, «-(r)en» eta «-(e)ko» genitiboen diferentzia zehaztea komeniko litzateke:

Euskaltzaindiko/Euskaltzaindiaren lehendakari,

taldeko/taldearen entrenatzaile,

Realeko/Realaren jokalaria

- «Zein» erlatiboa: <zein... bait-/-(e)n>, <non... -(e)n/bait>.

– Jokoa: mugagabea vs artikuluaekin (zeinen/zeinaren...).

– Numero-komunztadura.

- Konparaziozko forma hauen erabilera:

bailuan/bailuen,

bailitzen/bailitzan,

bailegoen/bailegoan...

° Ausartu behar genuke egitura funtzional, zuzen baina gutxi erabilitako zenbait sustatzen:

- *Elementu iragarleen aukerak profitatzen (perpaus-hasierara ekarri): baldin eta, harik eta...*
- *Erlatibo anaforikoei protagonismo handiagoa eman: zein(a) bait, non...*
- *Perpaus osagarrietako ezen lotura-hitzaren funtzioak.*
- *Zeren kausazko esaldietan...*

Bukaera

Ez nadin luza gehiago. Jar gaitzen, bada, etxeko bandan, poparean. Agur esateko ordua iritsi da.

Mintzaldi txiki honen intentzio bakarra euskararen mundua eraikitzen jarraitzea izan da, elkarlanean, lankidetzan, aurrera begira... Hemendik 27 urtera, 2050ean, Euskaltzaindiak seguru aski beste biltzarren bat egingo du, ez dakit non, ez dakit zertaz, ez dakit nork. Bizirik banago, 100 urte izango ditut..., eta buruak laguntzen badit irakurriko ditut biltzar horretan orain gazte zaretenok esango-idatziko dituzuenak... Ea, Etxepareren *Kontrapasen* moldera esanik, orduan ere, indarberrituta, euskara jalgia den plazara, jalgia den mundura!

Eskerrik asko!!!

Andres Alberdi Gorostiaga
2023ko azaroaren 25ean
Getarian, udaletxean

Eranskina

Zehazki adierazita, hemen ondorengo arau hauetan daude jasota morfosintaxiari dagozkion alderdiak (nahiz batzuk, zehatzago hartuta, berez ortografia-alorrean sartzekoak diren); lehenengoa 1968koa da, eta azkena 2017koa. Baina propio arazo morfosintaktikoren bat jasotzen duen azkeneko araua —116. araua: «-(e)lako eta -(e)n atzizkiak izenak gobernaturiko perpaus osagarrietan»— 2001ekoa da (duela 22 urtekoa).

Lehen zutabea, araua, bigarrenen, arauaren izena eta azkenean, urtea zehaztuta daude.

ORTOGRAFIA ETA AHOSKERA

0.	Ortografia (Luis Mitxelena)	1968
1.	<i>Bat-batean, behinik behin, batik bat</i>	1994
2.	<i>Baitu, baikara, bainaiz</i>	1994
7.	Zenbakien idazkeraz	1994
10.	<i>Nornahi, nonahi, non-nahi</i>	1994
13.	Lerroz aldatzean marratxoak nola jarri	1994
17.	Euskal alfabetoaren letren izenak	1994
24.	<i>Ba-</i> eta <i>gabe-</i> ren idazkera	1994
26.	<i>-z gero</i>	1995
87.	Euskara Batuaren ahoskera zaindua	1998
141.	Herri izenak: hurrenkera eta zeinu grafikoen erabilera	2004
158.	Kanpoko leku-izenak euskaraz ahoskatzeko irizpideak	2009

MORFOLOGIA LEXIKOA

3.	<i>Aurrealde edo aurreko alde</i>	1994
6.	<i>Arrain, usain, artzain</i>	1994
9.	<i>-zio</i>	1994
19.	<i>Benetako. Ohiko</i>	1994

25. Hitz elkartuen osaera eta idazkera	1995
49. -ARI (-lari) atzizkiaz	1995
50. -ARI /-ARIO	1995
73. -go atzizkia eta izen multzokariak	1997
178. Kanpoko leku-izenei dagozkien herritar-izenak eta jatorri-adjektiboak sortzeko irizpideak	2015

MORFOLOGIA FLEXIBOA

4. <i>hau guztia</i>	1994
5. <i>Ene/nire, nirekin, niri</i>	1994
11. <i>Nor/nortzuk, zer/zertzuk, zein/zeintzuk</i>	1994
12. <i>Bat eta batzuk-en deklinabidea</i>	1994
14. Adizki alokutiboak (hikako moldea)	1994
15. Partitiboaren erabilera okerra	1994
23. <i>Arazi</i>	1994
28. Aditzoinen forma	1995
29. Diptongoz bukatzen diren izenen deklinabidea	1995
30. Partitiboa baieztatzeko perpausetan noiz eta nola	1995
34. <i>Hiru kiloko haurra, lau hankako mahaia</i>	1995
42. <i>Lehenago etorriko zen; lehenago asmatuko zuen</i>	1995
78. Aditz laguntzaile batua	1997
85. Adizki perifrastikoetako adizki nagusiaren forma	1998
183. Adierazpen izendatzaileen deklinabidea (Onoma.)	2016
184. Erdal hitzen deklinabidea (Onoma.)	2017

SINTAXIA

8. Zenbakien deklinabideaz (<i>hiru, lau</i>)	1994
16. <i>Zu izan ezik</i>	1994
18. Ordinalen eta banatzaileen idazkera	1994

20. <i>Betiko eta horren kideak</i>	1994
21. <i>Arabera</i>	1994
27. <i>Hori eta, hori edo, eta horrelakoen idazkera</i>	1995
31. <i>Ekartzea merezi du</i>	1995
33. <i>Ongi etorri!</i>	1995
35. <i>Orduak nola esan</i>	1995
37. <i>Data nola adierazi</i>	1995
39. <i>Zenbait aditzen erregimena (gonbidatu, iguriki, itxoin, itxaron, deitu, lagundu)</i>	1995
40. <i>Topiko(a) bihurtu</i>	1995
41. <i>Egiteko asmoz</i>	1995
43. <i>Arazi aditzaren erregimena</i>	1995
109. <i>Komunztadura aposizioetan</i>	2001
110. <i>Iraupena eta maiztasuna adierazten duten sintagma zenbatzailedunetan mugatu singularra noiz erabili daitekeen</i>	2000
111. <i>Izen-sintagmen arteko juntadura</i>	2000
113. <i>Behar izan aditzaren jokabidea aditz iragangaitzekin</i>	2001
114. <i>Nahi/gura izan aditzen jokabidea aditz iragangaitzekin</i>	2001
115. <i>Zehar-galdera orokorretako aditz-atzizkia: -(e)n eta -(e)netz</i>	2001
116. <i>-(e)lako eta -(e)n atzizkiak izenak gobernaturiko perpaus osagarrietan</i>	2001